

ri'l-erba'a* (I-IX, Kum-Tahran 1378-1379/1958-1959). Molla Sadrâ'nın *el-Hikmetü'l-müte'aliye* adlı eserinin, ikinci kısmı dışında diğer üç kısmının çeşitli hâşiyeleriyle birlikte Tabâtabâî'nin hâşiyesini de (*Hâşiyeye ber Esfâr*) ihtiva eden tahkiki neşridir. **8. Sünenü'n-nebî** (baskı yeri yok, 1350 hş.). Aynı adla Farsça'ya (trc. Muhammed Hâdî Fikhî, Tahran 1354 hş.) ve Farsça tercümesinden İngilizce'ye (trc. Tahir Ridha Jaffer, *Sunan an-Nabî: A Collection of Narrations on the Conduct and Customs of the Noble Prophet*, Ontario 2007) çevrilmiştir. **9. Vaḥy yâ Şu'ûr-i Mermûz** (Kum 1336 hş., Nâsır Mekârim eş-Şîrâzî'nin ta'likatıyla birlikte). Arapça'ya tercüme edilmiştir (*el-Vaḥyü evi's-şu'ûrül-hâfiyye*, baskı yeri ve tarihi yok). **10. 'Alî ve'l-felsefetü'l-İslâmiyye** (Beyrut, ts.). İbrâhim Seyyid Alevî eseri Farsça'ya çevirmiştir ('*Alî ve Felsefe-i İlahî*, Kum, ts.). **11. el-Velâye** (Kum 1360). Hümâyün Himmetî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (*Velâyetnâme*, Tahran 1366 hş.). **12. Mekteb-i Teşeyyü' Şî'a Mecmû'a-i Müzâkerât bâ Purûfisûr Kurbin** (Kum 1339 hş.). Müellifin Henry Corbin'le yaptığı görüşmelelere dair olup İsmail Bendideri tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Söyleşiler*, İstanbul 1996). Bu görüşmelerin II. cildi, Ali Ahmedî Miyânî ve Seyyid Hâdî Hüsrevşâhî'nin mukaddimeleriyle birlikte *Risâlet-i Teşeyyü' der Dünyâ-yı İmrûz* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1370 hş.). **13. el-A'dâdü'l-evveliyeye**. Müellifin hocası Hânsârî'nin metoduna göre 1'den 10.000'e kadar sayıların elde edilmesine dairdir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, II, 232-233). Tabâtabâî'nin kelâma dair yedi risâlesi *Resâ'ilü't-tevhîdiyye* adıyla yayımlanmıştır (Kum 1365 hş.) ve Ali Şîrvânî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir (*Resâ'il Tevhîdî*, Tahran 1370 hş.). Mantıkla ilgili yedi risâlesi de *Resâ'il seb'a* ismiyle neşredilmiştir (Kum 1362 hş.). Felsefeye dair yedi risâlesini (*Mecmû'a-i Resâ'il*, 3. bs., Tahran 1370 hş.) ve iki kitap halinde makalelerini (*Berresihâ-yi İslâmî*, Kum 1396; *İslâm ve İnsân-ı Mu'âşır*, Kum, ts.) Seyyid Hâdî Hüsrevşâhî yayımlamıştır. Tabâtabâî ayrıca Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin *Bihârü'l-en-vâr*'ı, Küleynî'nin *el-Uşûl mine'l-Kâfî'si*, Hür el-Âmilî'nin *Vesâ'ilü's-Şî'a ilâ tahşîl mesâ'ilü's-şerî'a'sı* gibi bazı Şîî hadis kaynaklarının yayıma hazırlanmasına katkıda bulunmuştur (Algar, XVII/3 [2006], s. 340-341; eserlerinin listesi ve hakkında yazılanlar için ayrıca bk. *A'yanü's-Şî'a*, IX, 255-256; Muhsin Kedîver – Muhammed Nûrî, II, 1436-1455).

Tabâtabâî hakkında Ali Ramazan Mar-tar'ın *et-Tabâtabâ'î ve menhecühü fi tefsîrihi'l-Mizân* adıyla bir yüksek lisans tezi (1980, Câmîatü'l-Kâhire külliyyetü dâ-ri'l-ulûm) ve Ali el-Evsî'nin aynı adı taşıyan bir çalışmasının yanı sıra (bk. bibl.) Yûsuf Selîm İbrâhim el-Fakîr'in *Tefsîru Muham-med Hüseyin et-Tabâtabâ'î el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân dirâse menhecîyye ve nakdiyye* (1994, Amman, Ürdün Üniver-sitesi), Avd b. Hasan b. Ali el-Vâdî'nin *et-Tabâtabâ'î ve menhecühü fi tefsîrihi* (1421, Riyad Melik Suûd Üniversitesi), Alekber Muradov'un *Elmalılı ve Tabâta-bâi Tefsirlerinde Siyasal İçerikli Ayetler ve Yorumları* (2000, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Mühenned Muhammed Sâlih'in *el-Ârâ'ü'l-felsefiyye ve'l-ke-lâmiyye 'inde'l-'Allâme Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâ'î* (1427/2006, Necef, Kûfe Üniversitesi) adlı yüksek lisans tez-leri, M. Kâzım Yılmaz'ın *Tabersî ve Ta-batabâ'î'de İmâmîye Tefsîri* (1985, Ata-türk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü-sü), Yâsîn Ali Bâbekir Âbidîn'in *Menhe-cü'l-üstâz Muhammed Hüseyin et-Ta-bâtabâ'î fi tefsîri'l-Mizân dirâse muḳâ-rene* (2004, Ümmü Dermân Kur'ân-ı Ke-rîm ve İslâmî İlimler Üniversitesi) başlık-lı doktora tezleri bulunmaktadır. Vefatın-dan sonra Tabâtabâî hakkında çeşitli arma-ğan kitapları (yâdnâme) yayımlanmış-tır (Tahran 1361 hş., 1362 hş., 1363 hş.; Kum 1361 hş., 1381 hş.; Tebriz 1370 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Hüseyin Tabâtabâî, *Berresihâ-yi İslâmî* (nşr. Seyyid Hâdî Hüsrevşâhî), Kum 1396, s. 8-12; a.m.f., *Shi'ite Islam* (trc. Seyyed Hossein Nasr), New York 1975, s. 239-240, ayrıca bk. tercüme edenin girişi, s. 18-26; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 387, 1399-1400; III, 3348, 3886; V, 5397; *A'yanü's-Şî'a*, IX, 254-256; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ tesânîfi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 232-233; a.m.f., *Tabâkâtü a'lâmî's-Şî'a: Nuḳabâ'ü'l-beşer fi'l-kamî'r-râbî'aşer*, Meşhed 1404, II, 645-646; Ali el-Evsî, *et-Tabâtabâ'î ve menhecühü fi tefsîrihi'l-Mizân*, Tahran 1405/1985, s. 37-39, 183-186; S. Hüseyin Nasr, *Molla Sadrâ ve İlahî Hikmet* (trc. Mustafa Armağan), İstanbul 1990, s. 53-54; M. Hâdî el-Eminî, *Mu'cemü ricâlî'l-fikr ve'l-edeb fi'n-Necef hilâle elf 'âm*, [baskı yeri yok] 1413/1992, III, 965-966; Muhsin Kedîver – Muhammed Nûrî, *Me' haz Şinâsi-i 'Ulûm-i 'Aklî Menâbi-i Çâpî-i 'Ulûm-i 'Aklî ez İbtidâ tâ 1375*, Tahran 1379 hş., II, 1436-1455; Mûsâ er-Rizâ Bâştênî v.dğr., *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Fârsî Şode-i Çâpî ez Âgâz tâ Sâl-i 1370*, Meşhed 1380 hş., II, 1047-1048; Haşimi Rafsanjani, *Hatıralar* (trc. Hakkı Uygur), İstanbul 2006, s. 318-319, 478; Hamid Algar, "Allâma Sayyid Muhammed Hüsayn Tabâtabâ'î: Philosopher, Exegete, and Gnostic", *Journal of Islamic Studies*, XVII/3, Oxford 2006, s. 326-351; a.m.f., "Muḫahharî", *El*² (İng.), VII, 762-763.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

TABÂTABÂÎ, Seyyid Muhammed (سید محمد طباطبائی)

Seyyid Muhammed b. Seyyid Sâdık
b. Seyyid Mehdi
Tabâtabâî Sengileci Hüseyinî
(1838-1921)

İran Meşrutiyet hareketinin
öncülerinden, Şîî âlimi.

19 Zilhicce 1253 (16 Mart 1838) tarihinde Kerbelâ'da doğdu. Tabâtabâî nisbesi dedesi Seyyid Mehdi'nin Muhammed Mücâhid Tabâtabâî'nin kızı ile evlenmesi, Sengileci nisbesi de Tahran'da oturdukları mahalleyle ilişkilidir. Tabâtabâî İlk eğitimine Tahran'da başladı. Bu sırada Fransızca dersleri aldıysa da bunu fazla sürdüremedi. Babasından, Hâdî-i Necmâbâdî ve Mirza Ebû'l-Hasan Cive'den Arapça, fıkıh, fıkıh usulü ve aklî ilimleri öğrendi. 1299 Şevvalinde (Ağustos 1882) İstanbul üzerinden Mekke'ye gittiysede hacca yetişemedi ve umre yapıp atebâta döndü; Mirza Hasan eş-Şîrâzî'nin ders halkasına katıldı. Babasının vefatının (1300/1883) ardından ailesini öğrenim gördüğü Sâmerrâ'ya getirtti. 1311 Cemâziyelevvelinde (Kasım 1893) tahsilini tamamlamış güçlü bir âlim ve müctehid olarak Tahran'a döndü.

Nâsirüddin Şah, o sırada Tahran'da nüfuz sahibi olan Şîî âlimi Mirza Hasan Âştîyânî'ye karşı Tabâtabâî'den faydalanmak istediysede o bunu kabul etmedi. Bu esnada muhafazakâr Şîî ulemâsı baskı ve adaletsizlik, yönetimde ve sosyal hayatta Batılılaşma yönündeki eğilimler, Batı tarzı eğitim, ulemânın nüfuzunu azaltan reformlar ve yabancılara tanınan imtiyazlar gibi sebeplerle Kaçarlar yönetimine karşı muhalefet sesini yükseltiyordu. 1903'te Sadrazam Aynüddeve'nin kendisine karşı cephe alması ve rakibi olan Meşrutiyet karşıtı Şeyh Fazlullah Nûrî'nin nüfuzunu arttırmaya başlaması üzerine hükümet muhalifleri arasına katılan Şîî âlimi Abdullâh b. İsmâil Bihbehânî kendisine yardımcı olarak Tabâtabâî'yi seçti. Meşrutiyet hareketine öncülük yapan "âyetullah" unvanına sahip bu iki âlim Şîî literatüründe "âyeteyn" veya "hücceteyn" diye anıldı. 1905 yılında Aynüddeve'yi görevinden uzaklaştırmak için anlaşan iki âlim, hükümetin siyasetini protesto etmek amacıyla Tahran'da Mescid-i Şâh'ta tüccarlarla bir toplantı yaptı. Toplantı zorla dağıtılınca bunlar, Tahran'a yakın bir ziyaretgâh olan Şah Abdülâzîm'in türbesine sığınıp (Aralık 1905) bir meclis kuruluncaya kadar Tahran'a dönemeyeceklerini ilân ettiler. Bu harekete "hic-

ret-i suğrâ” adı verildi. Burada karşılaştıkları baskı yüzünden daha sonra bir grup âlimle birlikte Kum’a geçen iki âlimin (Temmuz 1906) bu hareketi de “hicret-i kübrâ” diye nitelendi. Muzafferüddin Şah, Aynüddeve’yi görevden alıp yerine Adudülmülk’ü getirerek isteklerini kabul edince Tahran’a döndüler. Din âlimlerinin ve aydınların öncülük ettiği Meşrutiyet hareketi, 1906 yılında ilk defa millî bir meclisin ve meşrutiyet hükümetinin kurulmasıyla sonuçlandı. Meclisin kurulması yeni tartışmaları da beraberinde getirdi. Ulemâ kendi arasında anlaşamadığı gibi liberallerle de meclisin işleyişi, fonksiyonu, yetkisi ve çıkarılacak kanunlar hususunda fikir ayrılıkları yaşandı. Bu meclis, Muzafferüddin Şah’tan sonra yerine geçen oğlu Muhammed Ali Şah tarafından 23 Haziran 1908’de kapatıldı; binası top ateşine tutuldu, çok sayıda milletvekili öldürüldü ve Tabâtabâî başta olmak üzere Meşrutiyetçiler’in önde gelenleri işkenceye mâruz kaldı; Tabâtabâî Meşhed’e sürgüne gönderildi. Burada etrafında toplananlara düşüncelerini anlatan Tabâtabâî meşrutiyet yanlısı gizli bir dernek kurdu. Muhammed Ali Şah’ın muhalifler tarafından Temmuz 1909’da tahttan indirilmesi üzerine Tahran’a döndü. Bu arada muhalefet hareketi yeni simalar ve gruplar kazandı; Tabâtabâî de verdiği mücadelelerle yorulmuş olduğundan kenara çekildi; daha sonra da Kum’a göçtü (Kasım 1915), oradan Irak’ta Kâzimeyn’e gitti, ardından Kirmanşah’ta ikamet etti. Oğlu Muhammed Sâdik görevle İstanbul’a tayin edilince (Haziran 1916) yaşlı ve hasta olduğundan onu da yanına götürdü. Tabâtabâî, 1918 sonbaharında döndüğü Tahran’da 10 Şubat 1921 tarihinde vefat etti ve Şah Abdülazim’in mezarı civarında defnedildi.

Kendi döneminde İslâm dünyasının ve özellikle ülkesinin içinde bulunduğu olumsuz durumu erken farkederek ve hayatı boyunca bu hususta mücadele veren bir ay-

Seyyid
Muhammed
Tabâtabâî

dın olarak Tabâtabâî’yi etkileyen birçok ilim ve fikir adamı vardır. Başta babası Seyyid Sâdik olmak üzere Cemâleddîn-i Efgânî, Mirza Melkum Han, Mirza Yûsuf Han, Nâzîmülislâm Kirmânî, Şeyh Hâdî-i Necmâbâdî, Abdurrahman b. Ahmed el-Kevâkibî ve Zeynelâbidîn-i Merâgî bunlar arasında sayılabilir. Tabâtabâî’nin modern Batı düşüncesini benimsemesinde masonlarla ilişkisinin olmasının yanı sıra Rusya’ya, Arap dünyasına ve Türkiye’ye yaptığı seyahatlerin, liderlerle ve devlet adamlarıyla şahsen görüşmesinin de rolü olmuştur (Abdul-Hadi Hairi, s. 81). Onun reformcu düşüncelerle tanışmasına vesile olan ilk kişi, Melkum Han’ın 1858’de halkı modern düşünce ve gelişmelerden haberdar etmek için kurduğu, aynı zamanda İran’daki ilk mason locası olan Ferâmûşhâne’ye mensup reformcu bir aydın olan babası Seyyid Sâdik’tir. Gençlik yıllarından itibaren Melkum Han ve Mecdülmülk gibi yazarlardan, Sipehsâlâr ve Efgânî gibi reformculardan etkilenen ve Kevâkibî gibi modernistlerin görüşlerinden haberdar olan Tabâtabâî’yi diğer âlimler arasında seçkin kılan özellik reformcu düşüncenin en güçlü savunucusu olmasıdır. Bu yönüyle siyasî değişimi âlimlerin de temsil edebileceğini göstermiş ve bu rolü laik aydınların tekelden kurtarmıştır. Meşrutiyet ve ona bağlı olan özgürlük ve kanun yapma gibi meselelerde meşrutiyetçi ulemâdan çok meclis içindeki radikal modernist gruba yakın durmuştur. Savunduğu konularda bir taraftan geleneksel Şii düşüncesini ihmal etmediği izlenimi vermekle birlikte esasta Batılı fikirlerin etkisinde kaldığı, en azından düşüncelerini Batılı söylemin terimleriyle ifade ettiği görülür.

Tabâtabâî’ye göre kendi dönemindeki İran’ın en temel problemi halkın eğitim seviyesinin istenen noktada olmayışı, yönetimin adaleti gerçekleştirme yerine istibdada başvurması ve devletin kötü yönetilmesidir. Halkın eğitim seviyesinin düşük olması haklarını bilmemesine, bu hususta bir arayışa girmemesine ve meşrutiyet gibi bir rejimin uygulanamamasına yol açmaktadır. Yönetimin adaleti temin edememesi ve baskıcı bir tutum izlemesi halkın devlete olan güvenini sarsmakta ve devletin giderek zayıflamasına, yabancılara ülke topraklarında nüfuz kazanmasına yol açmaktadır. Bu sebeple önce halkın eğitim seviyesi yükseltilmeli, bunun için de modern okullar açılmalı ve desteklenmelidir. Devletin adil bir şekilde yönetilmesi için de halk iradesinin yönetime tam olarak yansıtıldığı meşrutiyet re-

jimi benimsenmeli ve bağımsız bir mahkeme olan “adâlethâne” tesis edilmelidir. Ülkede mevcut problemlerin çözümü, toplumun bütün kesimlerinin temsil edildiği katılımcı bir anlayışla oluşturulacak meclis yoluyla mümkündür. Tabâtabâî buna “meclis-i adâlet” adını vermekte ve bununla, devlet adamlarıyla milletin ülke problemlerini çözmek için birlikte hareket edecekleri bir kurumu kastetmektedir. Bundan dolayı bir taraftan geleneksel Şii İslâm hukukunun (şeriat) hâkim olmasını isteyen bir taraftan da yeni kanunların yapılması gerektiğinden söz etmektedir.

Mason olmakla suçlanan Tabâtabâî’nin bu teşkilâta girdiği ve bir madalyası bulunduğu vefatından sonra ileri sürülmüştür. Bunun başlıca sebepleri modern düşünceler taşıması, babasının ve gençliğinde etkilendiği, dinî müesseseyi sorgulayıcı tavrı ve reformcu görüşleriyle tanınan Şeyh Hâdî-i Necmâbâdî’nin de mason olmasıdır. Mirza Melkum Han ve Efgânî ile yakın ilişkisini de buna eklemek gerekir. Tabâtabâî, Sâmerrâ’da kaldığı yıllarda Efgânî ile iletişim kurmuş ve görüşlerinden etkilenmiş, özellikle İslâm topraklarının kâfirlerle karşı korunması noktasında ulemâya verdiği cesaret onun üzerinde derin etki bırakmıştır. Farklı tanınan bulunsa da Tabâtabâî’nin sağlam karakterli ve dürüst bir kişi olduğu kanaati daha yaygındır. Ona isnat edilen olumsuzluklar, daha çok kendisini meşrutiyet yolundaki amaçlarına alet ettiği söylenen Bihbehânî’ye yakınlığından kaynaklanmıştır. Bihbehânî’nin aksine Tabâtabâî’nin meşrutiyet ve modernizm yolundaki çabalarının asla kişisel çıkar amacı taşımadığı kaydedilir (a.g.e., s. 107). Tabâtabâî’nin bugüne ulaşan herhangi bir eseri bilinmemektedir. Ancak şiire meraklı olduğu, bir divan teşkil edecek kadar şiirlerinin bulunduğu, Konya seyahatinde kaybolan sandığı ile birlikte bu divanın da kaybolduğu belirtilmektedir. Görüşleri daha çok konuşmalarından ve kayda geçen meşrutiyetçi öğretilerinden öğrenilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamid Algar, *Religion and State in Iran, 1785-1906: The Role of the ‘Ulama in the Qajar Period*, Berkeley-Los Angeles 1969, s. 240-256; a.m.f., “Bihbehânî, Abdullah b. İsmâil”, *DA*, VI, 142; Abdul-Hadi Hairi, *Shi’ism and Constitutionalism in Iran*, Leiden 1977, s. 1, 2, 81-87, 106-107; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *Ṭabaḳātü a’lâmî’s-Şî’a: el-Kirâmü l-berere fi’l-ḳamî’s-şâliḳ ba’del-’aşere*, Meşhed 1404, II, 647-648; V. Martin, *Islam and Modernism: The Iranian Revolution of 1906*, London 1989, s. 57-59, 61-64, 65-85, 96-97, 101-108, 114-116, 120-122, 135-137, 147, 148, 196-198; Ahmed-i Kesrevî, *Târîḫ-i Meşrûta-yi İrân*, Tahran 1370 hş., s. 37-38, 48, 55-56, 60,

64, 72, 81-82, 86-87, 106-107, ayrıca bk. İndeks; Mehdi Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-ı Meşrûtiyyet-i İrân*, Tahran 1371 hş., I, 172-173, 221, 246-247, 251-252, 271, 276-280, 320-322, 329-332; II, 785-787; ayrıca bk. İndeks; Şâhruh Ahavi, *İrân'da Din ve Siyaset: Pehlvi Devrinde Ulema-Devlet İlişkileri* (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1990, s. 61-81; Mazlum Uyar, *İrân'da Modernleşme ve Din Adamları*, İstanbul 2008, s. 37-50, 233-243; Hüseyin Mahbûbî Erdekânî, "Seyyid Muhammed Tabâtabâî", *Rehnûmâ-yi Kitâb*, XXI/1-2, Tahran 1357 hş./1978, s. 25-36; J. Foran, "The Strengths and Weaknesses of Iran's Populist Alliance: A Class Analysis of the Constitutional Revolution of 1905-1911", *Theory and Society*, XX/6, Amsterdam 1991, s. 795-823.

ABDULLAH KAHRAMAN

TABBÂH, Muhammed Râgıb

(bk. RÂGIB et-TABBÂH).

TABERÂNÎ

(الطبراني)

Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971)

Mu'cemleriyle tanınan hadis hâfızı.

Safer 260'ta (Aralık 873) Akkâ'da doğdu. Erken yaşta öğrenim amacıyla Şam'daki Taberiye'ye gittiğinden Taberânî diye şöhret buldu. Yemen'den Şam'a göç eden Lahm kabilesine mensup olduğu için Lahmî nisbesiyle de anıldı. Hadisle uğraşan babasının teşvikiyle on üç yaşında iken Taberiye'de hadis dinlemeye başladı. Hadis tahsili maksadıyla 274 (887) yılından itibaren yaklaşık yirmi beş yıl boyunca pek çok ilim merkezine seyahat etti. Kudüs, Remle, Akdeniz kıyısındaki Kaysâriye, Humus, Halep, Tarsus, Dimaşk, Mısır, Yemen, Mekke, Medine, Bağdat, Basra, Kûfe ve İsfahan onun dolaştığı belli başlı yerlerdir. On yıl sonra tekrar İsfahan'a gitti ve hayatının son altmış yılını burada geçirdi. Taberânî ilim yolculuğu yaptığı elli kadar yeri *el-Mu'cemü's-şâğîr*'de zikreder (I, 23, 29, 77). Bu özelliğinden dolayı tabakat müelliflerince "rahhâl-cevval" sıfatlarıyla anılan Taberânî seyahatleri sırasında birçok kişiden hadis rivayet etti. *el-Mu'cemü'l-evsaf*'ta adlarını sıraladığı hocalarının sayısı 2000'e ulaşmaktadır (Kettânî, s. 135). Hâşim b. Mersed et-Taberânî, Ebû Zür'a ed-Dimaşki, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Mutayyen, Ebû'l-Abbas İbn Süreyc, Nesâî, İbnü'l-Cârûd ve Ebû Avâne el-İsferâyîni hocalarından bazılarıdır. Ebû Abdullah İbn Mende, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû's-Şeyh,

İbn Merdûye, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Cârûdî, İbn Fâris onun talebeleri arasında yer alır. Taberânî, İsfahan'a ikinci defa gidişinde şehrin valisi Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Rüstem kendisine büyük ilgi gösterdi ve devlet hazinesinden maaş bağladı. Ölümüne kadar bu maaşla geçindi ve 29 Zilkade 360'ta (23 Eylül 971) vefat etti, Hz. Ömer zamanında burada şehid düşen sahâbî Hamâme ed-Devsî'nin yanına defnedildi. Taberânî'nin hadislerle meşgul olan Muhammed adında bir oğlu, Fâtıma adında bir kızı vardı. Güzel ahlâkı, ölçülü konuşması ve talebelerine karşı güzel muamelesiyle bilinen Taberânî, Selef akidesini benimseyerek hayatı boyunca ehl-i hadîsin düşünce çizgisinden uzak çevrelerle mücadele etmiştir (İbn Mende, XXV, 356). Ehl-i beyt'e ve Hulefâ-yi Râşidîn'e büyük saygı duyardı. Bir sohbet sırasında İsfahan Valisi İbn Rüstem'in Hz. Ebû Bekir ile Ömer aleyhinde bazı sözler sarfetmesi üzerine oradan ayrılmış ve bir daha yanına uğramamıştır (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 916).

Taberânî zamanının hadis hâfızı diye nitelenmiş (İbn Hallikân, II, 407), hadis, ensâb ve tarih bilgisiyle döneminin en önde gelen âlimlerinden olmuştur. Şii hadis hâfızı Ebû'l-Abbas İbn Ukde, Taberânî'nin bir benzerini daha görmediğini söylemiş, Büveyhî Veziri Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd de huzurunda gerçekleşen bir müzakerede Taberânî'nin Ebû Bekir İbnü'l-Ciâbî'ye üstün gelmesi üzerine, "Şu an keşke vezir değil Taberânî olsaydım" demiştir (İbn Mende, s. 344, 347). Son derece zengin bir rivayet malzemesine sahip olan Taberânî'den talebesi Ebû'l-Abbas eş-Şîrâzî 300.000 hadis yazdığını ifade etmiştir. Kendisine bu kadar çok hadis rivayet etmesinin sebebi sorulduğunda Taberânî bu kadar hadisi toplama uğrunda otuz yıl hasır üzerinde yatmaya katlanarak ilmi seyahatler yaptığını söylemiştir (*a.g.e.*, XXV, 336). Bu birikimi sayesinde İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden gelen talebelerin en önemli başvuru kaynağı olmuştur (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 120). Çok uzun yaşadığı için dedelerle torunların aynı kaynaktan hadis almalarına ve isnadın Resûlullah'a daha kısa yoldan ulaşmasına vesile teşkil etmiştir. Taberânî kaynaklarda sika, sebt ve âdil olarak nitelenmiş, onun kuvvetli hâfızasına ve dindarlığına vurgu yapılmış (İbnü'l-Cevzî, VII, 54), hadisin "sıdk ve emânet sıfatlarına sahip süvarileri"nden biri kabul edilmiştir (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 916). Hanbelî mezhebine mensup olan (İbn Ebû Ya'lâ, II, 49-51) ve mü-

fessir olarak da tanınan Taberânî'nin büyük bir tefsir yazdığından söz edilmektedir (Dâvûdî, I, 205). Kıraat ilmini Ali b. Abdülazîz el-Begavî ve Ahfeş ed-Dimaşki'den öğrenmiş, Ali b. Yahyâ b. Abdküye ve Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi âlimlere kıraat hocalığı yapmıştır (İbnü'l-Cezerî, I, 311). Öte yandan bazı âlimlerin eleştirilerine muhatap olmuş, özellikle kendisinden megâziye dair haberler naklettiği Mısırlı râvî Abdürrahîm b. Abdullah el-Berki'nin ismini onun kardeşi olan ve kendisine ulaşamadığı Ahmed ile karıştırdığı için talebesi Ebû Bekir İbn Merdûye tarafından tenkit edilmiştir. Ancak Zehebî ve İbn Hacer'e göre Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn* adlı eserinde bu karışıklığın farkında olduğunu dile getirmiş ve Ahmed derken Abdürrahîm'i kastettiğini söylemiştir. Ayrıca bu iki müellif, söz konusu eleştirilerin iyi niyetle yapılmadığı kanaatindedir (*Tezkiretü'l-huffâz*, III, 916; *Lisânü'l-Mizân*, III, 73-74). İsfahanlı hadis hâfızı Kıvâmüssünne et-Teymî de Taberânî'yi eserlerinde ileri derecede münker ve mevzû rivayetlere ve sahâbîlerle ilk nesilleri kötöleyen ferd hadislerle yer vermekle suçlamıştır. Ancak Zehebî'ye göre bu durum Taberânî'ye özgü değildir. Nitekim III. (IX.) yüzyılın başlarından itibaren hadis âlimlerinin çoğu, bir hadisi isnadıyla naklettikleri zaman artık o hadisin sorumluluğunun kendilerinden çıktığını düşünmüşlerdir (İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 75).

Eserleri. 107 eserinin bulunduğundan söz edilen Taberânî'nin (İbn Mende, XXV, 359-365) en meşhur kitapları şunlardır: 1. *el-Mu'cemü'l-kebir*. Türünün en geniş hacimli örneği olan eserde aşere-i mübeşşereden başlayarak sahâbe adları yarı alfabetik biçimde sıralanmıştır. Az hadis rivayet eden sahâbîlerin bütün rivayetlerini, çok hadis rivayet edenlerin bir veya birkaç rivayetini eserine almayı düşünen Taberânî (*el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 51), Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'in rivayetlerine eserinde yer verirken Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî ve Hz. Âişe'nin rivayetlerini zikretmemiş, Ebû Hüreyre'nin rivayetlerini ise *Müsnedü Ebî Hüreyre* adıyla ayrı bir kitapta toplamıştır. XIII-XVI ve XXI. ciltlere ait nüshalar bulunmadığı için bu ciltlerin yerine birer fihrist cildi konularak yayımlanan eserdeki rivayet sayısının 60.000 olduğu şeklindeki kayıt (Kettânî, s. 135) doğru olmayıp Selefî neşrinde 21.700 rivayet yer almaktadır (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, I-XXV, Bağdat 1397-1403/1978-1983, 1404-1410/1984-1990; Musul-Kahire 1405/